

NACIONALNA IDENTITETA IN KULTURA

dr. Aleš DEBELJAK (vodja), dr. Tomaž KRPIČ, Luka ARSENJUK

1. Izhodišča in splošne usmeritve

Slovenija bo po vstopu v EU in po prevzemu odgovornosti za varovanje šengenskega *limesa* dobila status južne meje EU. V takšnem mednarodnem kontekstu ima nekatere primerjalne prednosti. Abstraktno, ampak ne napačno, jih je mogoče videti v geostrateškem položaju križišča med romanskimi, germanskimi, ogrskimi in južnoslovanskimi tradicijami, kar je zgodovinsko preprečevalo slovenski družbi, da bi bila samozadostna in samozadovoljna skupnost, "trdnjava«. Na tem prostoru namreč potekajo nenehni formalni in neformalni procesi medkulturne menjave. Šele v tem okviru posamezniki, slovenski državljani in prebivalci Slovenije, oblikujejo svoje bolj ali manj začasne identitete, saj nobene tradicije ni mogoče mehanično in enoznačno posredovati iz roda v rod, ampak si jo sleherni posameznik, ki želi pripadati skupnosti, mora zavestno in kritično prisvojiti.

Izrecni forum za prisvajanje in preoblikovanje kulturne tradicije pa v evropskem prostoru od 18. stoletja naprej predstavlja narod in to ne glede na lastne državne ustanove. Narodi so namreč nekakšne nad-generacijske življenjske skupnosti, ki na podlagi volje posameznikov po skupinski pripadnosti in na osnovi sebi pripisanih, pa tudi tujih, tradicij razkrivajo neko posebno samorazumevanje. Se pravi, razkrivajo posebno razumevanje prav tistih kvalit, ki jih razlikujejo od drugih narodnih skupnosti. Velik pomen pripadnosti narodu leži namreč v njeni zmožnosti, da podeli pripadnikom skupnosti občutek smisla, samozaupanja in dostojanstva. Ta domačnost pa v zameno napolni vsakega člana skupnosti s samozavestjo tako v besedah kakor tudi v dejanjih. Narodna identiteta je ne glede na izmuzljivi značaj pojma v zadnjih dveh stoletjih postala osrednja opora pri povezovanju ljudi v *namišljene skupnosti*. Tam, kjer si je narod vzpostavil samostojno politično državo in s tem postal nacija, je oblike narodne pripadnosti okrepilo republikansko načelo, ki zahteva enakost pred zakonom za vse, ne glede na jezik, narodno poreklo, spol, družbeni položaj ali vero. Idealno-tipsko vzeto taka nacionalna identiteta omogoča ljudem, ki so ali niso v medosebnih stikih, da svojo pripadnost širši skupnosti doživljajo kot obvezujočo iz

več razlogov: ker govorijo skupen jezik ali narečje; ker strnjeno živijo na skupnem ozemlju in so na njegove naravne danosti navezani z dobršno mero čustvene zavzetosti; in ker se udeležujejo številnih skupnih običajev, vključno s tistimi, ki vzdržujejo njihov zgodovinski spomin.

To preprosto pomeni, da mora narod najprej kot namišljena zgodba obstajati v glavah ljudi, preden lahko drži skupaj njihova telesa, vrednote in navade bodisi na vojaškem bojišču ali na nogometnem igrišču. V moderni dobi, še zlasti od »pomladi narodov« leta 1848 naprej, je bilo narod potrebno dobesedno izumiti. Domišljija pesnikov, slovničarjev, etnologov, filozofov in zgodovinarjev je opravila levji delež priprav za uveljavitev abstraktne kolektivne identitete, kar je lepo mogoče videti prav v slovenskem primeru »rojstva države iz duha pesmi«. Tradicionalno vzeto je slovenski primer namreč drugačen od francoskega modela, kjer je država ustvarila narod. Na Slovenskem in drugje po vzhodni Evropi se je uveljavil nemški model, se pravi, da gre za narod, ki je ustvaril oziroma si pridobil svojo državo.

Vendar pa je navzlic temu vseeno treba poudariti, da ne obstaja nikakršna slovenska kultura "kot taka". Nasprotno: v slovenskem kulturnem prostoru obstaja nek snop različnih tradicij s svojskimi pokrajinskimi, družbenimi in simbolnimi posebnostmi. Nacionalna identiteta namreč ni cilj in normativna vrednota, ampak je »le« proces nenehne preobrazbe in pogajanj o delnih in začasnih smislih. Zato je primerneje in spoznavno ustrežnejše govoriti o nacionalni identifikaciji. Le-to kaže razumeti kot proces, ne pa kot fiksno, vnaprej in enkrat za vselej dano stanje. S tega zornega kota je kulturo kot osnovno gradivo nacionalnih identifikacij morda najlažje razumeti, če si jo predstavljamo kot *hrbtenico* kolektivnih načinov življenja. Nasprotno pa je kultura, dojeta kot čvrsti *oklep*, kakor si jo zamišljajo zagovorniki obrambnih nalog kulture, po definiciji sumničavo razpoložena do vsega tujega, drugačnega in drugega.

Ta predpostavka je pomembna zlasti v luči evropskih integracij, v katerih je Slovenija udeležena, saj nacionalna, še bolj pa evropska, identiteta pomeni odprto, gibljivo in izmuzljivo *delo-v-nastajanju*. Gre torej za proces nenehnih preoblikovanj, izbir in pogajanj o dogovorjenih smislih, ki oblikujejo *skupnosti spomina*. Proces dolgega trajanja in vzpostavljanja mentalitet v skupnem slovenskem kulturnem prostoru so s

tega vidika zaznamovani s pluralizmom. Vsaj od šestdesetih let 20. stoletja naprej, ko jugoslovanske komunistične oblasti niso mogle več neprodušno zapreti države pred vplivi potrošniškega kapitalizma, ga zaznavamo v navidez homogeni nacionalni kulturi. Na obrobju družbeno veljavnega reda so začele nastajati subkulture, kontrakulture in popularni življenjski stili od hipijev do rockerjev in neoavantgardnih umetniških združb. Le-te so navznoter prispevale k (resda relativni) demokratizaciji proizvodnje in potrošnje kulturnih dobrin, navzven pa izražale take načine kolektivnega doživljanja sveta, za katere narodni značaj kulturnih praks ni bil več edini merodajen. Namesto *slovenske kulture* se je kristaliziralo pojmovanje *kultur na Slovenskem*. Zgodovinsko vzeto je ta oznaka natančnejša. Opisuje namreč procese dolge trajanja, v okviru katerih gre za pluralno celoto kulturnih stvaritev, ki so nastale v slovenskem kulturnem in etničnem prostoru: ta celota zajema npr. tako arheologijo rimskega cesarstva kakor tudi pisne spomenike latinskega srednjega veka, pa tudi moderno dobo z nemščino, ki je do nastanka Jugoslavije leta 1918 predstavljala funkcionalno sporazumevalno sredstvo družbenih elit.

Vendar pa omenjena stališča nikakor ne izpodbijajo dejstva, da je kultura imela ključno formativno vlogo v zgodovini slovenskega naroda, saj je delovala kot vir slovenske narodne samozavesti in duhovne odprtosti, ki je politična in gospodarska sfera dolgo nista dosegali. »Slovenski kulturni sindrom«, kakor stroka označuje zgodovinske oblike nadomeščanja slabo razvitih ali neobstoječih političnih, socialnih in gospodarskih ustanov z mehanizmi kulturne produkcije, je skupaj s frustracijami, ki izvirajo iz »naroda-torza«, naroda brez države, bistveno vplival na legitimacijo potrebe po neodvisni in samostojni slovenski državi. Z osamosvojitvijo leta 1991 pa je slovenski narod dobil možnost za celovit nadzor nad rabo narodnega jezika, nad kulturnimi ustanovami, družbenimi vrednotami in normami. Z drugimi besedami: priboril si je pravico do lastne kulture oziroma ustvarjanja posebnih kulturnih smislov. Iz tega dejstva pa ne smemo že kar tudi sklepati, da se je zgodba o slovenskem kulturnem razvoju končala. Ravno nasprotno: prav zato, ker zdaj slovenski državljani in Slovenci sami odločajo o svojem položaju, morajo tudi odgovornost zanj prevzeti v celoti. Seveda bi lahko posplošeno rekli, da je vsak slovenski državljan dejavno udeležen v procesu nastajanja kulturnih praks in ohranjanja kulturne dediščine. Vendar je je predvsem naloga slovenske države, da v okviru delovanja vladnih služb

in resornih ministrstev (zlasti, ne pa izključno, Ministrstva za kulturo ter Ministrstva za šolstvo, znanost in šport) zagotovi takšne družbeno-gospodarske pogoje, da slovenska kultura, s tem pa tudi procesi nacionalnih identifikacij, ne bojo ogroženi, ampak se bojo še naprej razvijali, krepili in vključevali kar največje število prebivalcev RS.

Dokler je bila slovenska kultura v politično podrejenem položaju, tj. do vzpostavitve državne neodvisnosti, so se narodne identifikacije večidel izoblikovale kot odpor do takšne podrejenosti (bodisi pod Habsburgi ali Napoleonom bodisi pod unitarističnim in integralnim jugoslovanstvom ali »bratstvom in enotnostjo«). Od leta 1991, v dobrih desetih letih državne samostojnosti, je bila slovenska kultura postavljena v povsem drugačen položaj. Na ozemlju slovenske države je namreč postala prevladujoča kultura. Homologije bi lahko potegnili s statusom poljske, češke in romunske kulturne tradicije po razpadu avstro-ogrskega cesarstva. Po letu 1918 so namreč vse nove nacionalne države na evropskem vzhodu sledile modelu zahodnoevropskega nacionalizma, za katerega je značilen sočasni nastop tako institucionalne prakse kakor tudi ideologije najštevilčnejšega in prevladujočega naroda. Status etničnih manjšin pa se v okviru nacionalnih držav razlikuje od tistega v okviru imperija. Državni posegi v upravljanje s kulturnimi zadevami so v nacionalnih državah namreč odločilno vplivali na samopodobo manjšin, ki so kot tlakovano pot v lastno izginotje razumele državne napore, da bi se vse prebivalce ne glede na njihovo etnično poreklo, jezik, ali vero postopoma pretvorilo v člane enovitega kulturnega kolektiva. Posebnosti posameznih kultur in univerzalnost človekovih pravic, družbena in kulturna zasidranost posameznikov in njihova osebna avtonomija: te konfliktne silnice mora Republika Slovenija upoštevati sočasno, saj se je v 20. stoletju dodobra utrdilo spoznanje, da politični organizmi tipa *en narod, ena država, en vodja* nujno peljejo v krvava razdejanja in tragične kataklizme.

Tak je zgodovinski pogled. Sodobni pogled pa pokaže, da enakopravno sobivanje številnih kulturnih tradicij, ne le tiste legitimno prevladujoče, ki je izrecno utemeljena na slovenskem jeziku in kulturni dediščini, v duhu liberalnega nacionalizma zahteva veliko mero strpnosti in medsebojnega spoštovanja drugačnosti, če naj se državljani izognejo konfliktnim situacijam. Liberalni nacionalizem tu razumemo kot politično

drža, ki združuje spoštovanje slehernikove individualne avtonomije, zavesti in izbire s kolektivnimi načini pripadnosti in solidarnostjo. To pomeni, da gre za refleksijo dejstva, da je –kot pove že njeno uradno ime- Republika Slovenija (RS) temelji na dveh modernih političnih načelih: na republikanskem (enakost pred zakonom za vse državljane ne glede na narodno, jezikovno, versko, itd. poreklo) in na narodnem (skupinska pripadnost). Dodatne zaplete predstavlja tudi – ponovimo to publico – fizična omejenost RS, ki se ne more izogniti vplivom različnih kultur iz prostorov onstran nadzora slovenske države. S tem ne mislimo zgolj na sosednje nacionalne kulture. Slovenska nacionalna identiteta je postavljena pred nenehne preizkušnje tudi zaradi mnogo bolj odaljenih kultur in njihovih vplivov, še zlasti t.i. »amerikanizacije«, ki jo večinsko generirajo sodobne kulturne industrije, globalni množični mediji in moderne informacijske tehnologije.

V takem okviru je načelo kulturnega pluralizma za slovenski prostor izrednega pomena. Izhaja namreč iz pravice posameznika, da se svobodno in neodvisno ukvarja s kulturno produkcijo in potrošnjo, hkrati pa ima zagotovljen tudi neoviran dostop do celovite palete kulturnih dobrin in storitev. Kot taka je pravica do kulture ena izmed temeljnih človekovih pravic. Dolžnost države je, da zagotavlja vso potrebno infrastrukturo za njeno izvajanje. Pri tem morajo državne institucije delovati v skladu z dejstvom, da imamo opraviti s koncentričnimi krogi kulturnih identifikacij, ki izvirajo iz avtonomije in dostojanstva posameznika, se širijo preko družine, soseske, mesta in regije do slovenske nacije in evropskega »skupnega doma« pa do transatlantskih integracij, če že ne človeštva.

Zato bi bilo napačno sprejeti sicer razširjeno stališče, da bo Slovenija z vstopom v EU postala del evropskega kulturnega prostora. Kulturni tokovi na Slovenskem so namreč vedno že deležili v širši evropski paradigmi, čeprav so bili v času blokvske razdelitve interesnih sfer in komunizma v bivši Jugoslaviji in Sloveniji hudo okrnjeni, selektivni in ideološko nadzorovani. Dejstvo, da so se po padcu berlinskega zidu in po vzhodnoevropskem *annus mirabilis* leta 1989 (za Slovence 1991) lahko politične spremembe v slovenskem prostoru uveljavile sorazmerno naglo, priča predvsem o tem, kako je bilo v kulturnem spominu mogoče najti oporo za sklicevanje na demokratične navade pred drugo svetovno vojno. Potrebno pa je priznati, da tokovi

kulturne menjave potekajo predvsem od zahoda proti vzhodu evropske celine. Zato je okrepitev uveljavitve slovenske nacionalne identitete in kulturnih praks, ki jo sestavljajo, bržkone eden od poglobitvenih ciljev, h kateremu bi kazalo stremeti tudi v prihodnosti.

Pot do tega cilja vodi preko zgledno urejenih pogojev za ohranjanje kulturne dediščine in kvalitetne kulturne produkcije. Če naj bo slovenskim državljanom omogočeno, da bojo uživali v bogastvu slovenske kulturne dediščine in drugih kulturnih tradicij na Slovenskem, potem mora država zagotoviti pogoje za identifikacijsko in socialno–kohezivno vlogo kulture na vseh ravneh slovenske družbe. To pomeni, da je naloga državne kulturne politike, da išče ravnotežje med odprtostjo do novih pobud in omogočanja sodobnega kulturnega pluralizma na eni strani in ohranjanja, oživljanja in aktualizacije kulturne dediščine na drugi strani. Privilegiranje sodobnih praks in oblik kulturne produkcije bi pomenilo izgubo opore za skupnost spomina, brez katere se zavest o pripadnosti slovenski nacionalni skupnosti ne more vzdrževati. Privilegiranje kulturne dediščine pa bi pomenilo zdrs v muzealizacijo, folklorizacijo in v zadnji posledici v prostovoljni eksotizem. Novo kulturno gradivo namreč vsakodnevno nastaja v procesu posameznikove in/ali skupinske ustvarjalnosti. S tega vidika se zdi potrebno spodbujati nova umetniška in kulturna iskanja, ki reflektirajo tako lokalne kakor tudi globalne družbene, politične, simbolne in tehnološke spremembe, to pa ne glede na to, ali so takšna iskanja v polemičnem, celo nasprotnem razmerju do uveljavljenih načinov izražanja narodne kulturne tradicije. Novo namreč vedno nastaja na ozadju kritičnega ovrednotenja tradicionalnega izraza, zato gre pri kulturni inovaciji vedno za napetost med starim in novim, med oblikami dediščine in aktualnimi produkcijskimi oblikami.

Istočasno pa se ne smemo zadovoljiti le z osredotočenostjo na mehanizme kulturne produkcije. Ozreti se je treba k tistim, ki jim je kulturna produkcija namenjena. To so kulturni potrošniki. Brez vzgoje za kvalitetno kulturno potrošnjo (na področju bralne kulture, obiskovanja muzejev, galerij, gledališč, kinodvoran, ipd.) so kulturne dobrine in storitve zgolj mrtva črka na papirju. Kulturna vzgoja namreč ni samo vzgoja za kulturno produkcijo in potrošnjo, ampak je tudi vzgoja za odgovorno sodelovanje državljanov v gibanjih civilne družbe. Samo v kultivirani in humanizirani družbi

namreč lahko pričakujemo, da se bo vzporedno z državnimi institucijami oblikovala, krepila in širila civilna družba vključno z nevladnimi ustanovami, v katerih se skriva potencial za to, da družba lahko državni kulturni politiki aktivno drži zrcalo, ne samo podložno nastavlja lice.

Pri tem ima zelo pomemben povezovalni element ljubiteljska kultura. Njena produkcija dobiva svoj smisel v javnem prostoru, čeprav so morda kriteriji njene odličnosti včasih nižji od kriterijev, ki jih mora izpolnjevati vrhunska umetniška produkcija. Ljubiteljska kultura igra pomembno vlogo tudi pri doseganju relativno enakomerne vsebinske razvejanosti kulture in njene razpršenosti v slovenskem prostoru. Pomembna je tudi zato, ker tistim, ki se udeležujejo različnih oblik samostojne kulturne produkcije, lahko pomaga, da presežejo okvir pasivnega trošenja kulturnih dobrin. Hkrati pa je tudi eden od dodatnih kanalov uveljavitve, saj se mladi in še ne uveljavljeni avtorji na tak način javno izkažejo in preverjajo prej, preden jim je omogočeno stopiti na pot profesionalne kariere.

Ni zanemarljiv tudi pomen kulture za gospodarski razvoj RS. Vrednote inovativnosti, kreativnosti in domiselnosti so važen dejavnik pri soustvarjanju primerne okolja za gospodarski uspeh države. Čeprav odnos med kulturo in gospodarstvom ni simetričen, pa je vzajemen. Zato je važno, da gospodarstvo prepozna razvojni potencial kulturne produkcije, kar je mogoče doseči z vzpostavitvijo partnerskega odnosa med gospodarstvom in kulturo. Tak odnos je mogoče in treba učvrstiti zlasti z davčnimi olajšavami za tista podjetja v slovenski ali pretežno slovenski lasti, ki želijo s sponzorskimi sredstvi pomagati kulturnim produkcijam in/ali ohranjanju kulturne dediščine, saj je "težko pričakovati, da bi, recimo, Shell podprl Filozofsko zbirko Slovenske matice, kakor je to storil Petrol" (Jančar 2003: 80).

Mednarodni primerjalni okvir strategij kulturnega razvoja pokaže, da je najbolj razvit skandinavski model, posebej za Švedsko, Finsko in Nizozemsko. Hipotetična možnost izbire za slovenske potrebe, ki upošteva spoznavne in praktične težave pri prenašanju in prilagoditvi tujih modelov, bi se morala osredotočiti na najboljše od vsakega. Konkretno: iz švedskega modela lahko izluščimo prednosti visoke stopnje ekonomičnega subvencioniranja kulturne porabe ob majhnem obsegu državne

birokracije, kar posledično pušča koristnikom subvencij znatno mero osebne ustvarjalne svobode pri njihovem kulturnem delovanju. Takšno subvencioniranje je utemeljeno na fleksibilni strategiji, kulturni demokraciji, zaščiti relativno majhnega kulturnega prostora in na pomenu vloge kulture v regionalnem razvoju. Iz nizozemskega modela bi lahko povzeli nauk o velikem pomenu, ki ga imajo nevladne organizacije za kulturo, medsebojno povezane v mrežo posredovalnih in svetovalnih struktur. Prav tako so veljavne izkušnje v postopkih internalizacije kulture, saj se večina nizozemskih državljanov ne prepoznava v obrambni vlogi čuvajev kulturnega izročila, ampak se vidijo kot dejavni soustvarjalci živih kulturnih praks. Finski primer je morda še bolj zanimiv, to pa ne samo zato, ker med obema državama v 20. stoletju obstajajo podobni vzorci periferne modernizacije, tradicije pretežno ruralnega prebivalstva in politične podrejenosti glede na močnejši narod (Švedi, Rusi), ampak tudi zato, ker z ozirom na aktualno stopnjo samozaupanja Finska izraža zelo podobne lastnosti kot Slovenija. Tako poskušajo zadrege spričo pomanjkanja samozaupanja med finskimi državljani olajšati z uveljavljanjem posebnega programa, namenjenega krepitvi finske nacionalne samopodobe med finskimi državljani samimi.

2. Opredelitev splošnih ciljev

Na področju strategije kulturnega razvoja Slovenije za naslednjih deset let lahko splošne cilje zgostimo v sledečih točkah:

- a) Ohranjanje in razvoj slovenščine
- b) spodbujanje kulturne raznolikosti v skupnem slovenskem kulturnem prostoru;
- c) krepitev povezav med kulturno dediščino in aktualno produkcijo na eni ter izobraževalnim sistemom na drugi strani oziroma krepitev kulturne vzgoje;
- č) posredovanje informacij in znanja med prevladujočo slovensko kulturo na eni in kulturami italijanske in madžarske manjšine, romske skupnosti ter priseljenskih skupnosti v RS na drugi strani;
- d) zagotavljanje demokratične dostopnosti do kulturnih dobrin in storitev, tako v sferi ljubiteljske kulture kakor tudi v sferi raznolikih načinov kulturne potrošnje;
- e) ureditev subvencioniranja kulturnih programov in projektov, s posebnim ozirom na zakonsko ureditev;
- f) iskanje ustreznega razmerja med tradicionalnimi oblikami kulture in novimi

- kulturnimi praksami;
- g) povečevanje vlaganja proračunskih sredstev v javno kulturno infrastrukturo;
 - h) upravna posodobitev nacionalnih kulturnih institucij in manjših javnih zavodov;
 - i) pospeševanje kulturnega razvoja italijanske, madžarske in romske narodne skupnosti in krepitev njihovega povezovanja s prevladujočo slovensko kulturo;
 - j) krepitev informacijske infrastrukture v javnih zavodih in drugih ustanovah, katerih osnovne naloge so ohranjanje kulturne dediščine in skrb za novo kulturno produkcijo.

3. Strategija kulturnega razvoja po posamičnih področjih

Vsako od področij, pomembnih za splošen kulturni razvoj, smo opredelili glede na trenutno pozitivno in negativno stanje, bodoče trende, zastavljene cilje in rezultate ter ukrepe, hkrati pa smo izpostavili tudi ustanove, odgovorne za izvajanje teh ukrepov.

3.1. Knjižnična dejavnost in bralna kultura

Knjižnice so ustanove posebnega družbenega pomena. Hranijo obsežno knjižnično gradivo. Ker pa je obdobje, ko je bila knjižnica namenjena zgolj knjigam, že za nami, je danes to ustanova, ki mora posamezniku zagotavljati celovito informacijsko infrastrukturo in pripadajoč dostop do raznolikih informacij. Ni pa knjižnična mreža še do konca zgrajena, zato je do idealnega stanja, tj. do dobro obveščene državljana še daleč. V marsikateri slovenski splošni knjižnici (stanje pri specialnih knjižnicah je nekoliko boljše) niso izpolnjene niti osnovne zahteve bibliotekarstva. Knjižnična zaloga se obnavlja mnogo prepočasi, kar pomeni, da ni vedno aktualna. Za obnovo knjižničnega fonda država enostavno namenja premalo sredstev. Zgovoren primer je Nacionalna knjižnica, v kateri je prirast gradiva v letu 2001 obsegal 35.210 enot, od tega 5.876 periodičnih publikacij, večina novega gradiva pa je bila pridobljena s pomočjo odredbe o obveznem izvodu. Kljub povečanju števila članstva za skoraj 10% v obdobju od leta 1998 do leta 2000 je obisk knjižnic še vedno premajhen, izposoja enot knjižničnega gradiva na člana pa v evropskem merilu zgolj povprečna. Izposoja

se je v absolutnih številkah povečala za skoraj 25%, a v to številko je vključeno vse gradivo, ne le leposlovje, še zlasti pa ne samo slovensko leposlovje. Pomemben zaviralni dejavnik je tudi prostorska stiska, saj knjižnicam primanjkuje prostora za skladiščenje gradiva ali pa prostor za hrambo gradiva ni opremljen v skladu s strokovnimi standardi. Javne knjižnice so namreč v celoti odvisne od državnih sredstev. Knjižnice le malo dohodkov pridobijo na druge načine (v letu 1998 okrog 10% vseh dohodkov).

Cilje na področju knjižnične dejavnosti in bralne kulture lahko na kratko povzamemo takole:

- a) izgradnja stavbe in pripadajočih prostorov "nove NUK";
- b) dolgoročno razviti knjižnice v informacijska in družabno-kulturna središča; gre predvsem za povečevanje dostopa uporabnikov do novih podatkovnih zbirk, hkrati pa za zagotovitev infrastrukturnih zmogljivosti za organizirano delovanje in druženje mladih;
- c) spodbujati povečevanje kakovosti že obstoječih informacijskih virov, katalogov in podatkovnih zbirk
- č) spodbujati organizacije podpornih in popularizacijskih dejavnosti, literarnih večerov, bralskih krožkov, itd. ki širijo domet osnovnega delovanja knjižnic;
- d) izboljšati stanje na področju knjižnične infrastrukture in izobraževanja bibliotekarjev, pri čemer gre predvsem za povečanje stopnje racionalnosti pri izrabi obstoječe knjižnične infrastrukture in človeških virov;
- e) zagotoviti ustrezen obseg in starostno strukturo gradiva, dostopnega za izposajo tako v splošnih kot tudi v specializiranih knjižnicah, tj. povečati obrat gradiva;
- f) spodbujanje bralne kulture in informacijskega opismenjevanja; prednostni nakup otroških in mladinskih knjig za knjižnice vrtcev in osnovnih šol; izvirna slovenska slikanica v paketu, ki zakonsko pripada slehernemu novorojencu;
- g) spodbujanje pridobivanja in posredovanja elektronskega gradiva;
- h) vzpostavitev funkcionalnih pogojev za hranjenje elektronskih informacij;

3.2. Založništvo

Založništvo v Sloveniji je v začetku devedesetih let doživelo svojevrstni razcvet, kar se je najlepše pokazalo v naglem povečevanju števila majhnih založb. Vseh registriranih založb v Sloveniji je 1332. Od teh jih 33,4% ustreza kriterijem financiranja Ministrstva za kulturo. Večini velikih založb je brez večjih težav uspelo preživeti desetletje naglih in silovitih politično-gospodarskih sprememb, saj jim izdajanje knjig praviloma ni predstavljalo edinega vira dohodka. Nasprotno imajo majhne založbe veliko težav, ne samo zato, ker je njihova poslovna usmeritev specializirana zgolj za prodajo knjig, ampak predvsem zato, ker jim rabate narekujejo velike založbe. Slednje imajo dobro razvito distribucijo knjig, kar je mogoče prepoznati v lastniški strukturi knjigarn. Kar 70% knjigarniške mreže je v lasti največjih založniških gospodarskih družb. Tako ne preseneča, da se v Sloveniji v knjigarnah proda le 17% vseh knjig. Zelo redke so samostojne knjigarne, ki ne spadajo pod nobeno od velikih gospodarskih družb. Če bi torej po eni strani lahko govorili o razcvetu založništva, pa moramo vseeno poudariti, da se je obseg knjižnih naslovov v absolutnih številkah sicer povečal, knjižne naklade, razen v nekaterih primerih, pa so se spustile na minimum. Še posebej to velja za izvirno slovensko leposlovje in poezijo, družboslovje in humanistiko ter ustrezne prevode v slovenščino. Velike naklade dosegajo le redki knjižni naslovi. Gre predvsem za leksikone in kuharice, za t.i. 'stvarno literaturo'. Za nameček se je zmanjšal tudi obseg denarja, ki ga je Ministrstvo za kulturo namenjalo založbam neposredno za izdajanje določenega knjižnega naslova. V takih razmerah odnosi med založbami, knjigarnami in knjižnicami še zdaleč niso zgledni. Pozabiti ne smemo na avtorje, še posebej zato, ker imamo na Slovenskem celo vrsto tudi mednarodno uveljavljenih literarnih umetnikov. Na žalost je bilo zanje v zadnjih letih storjeno premalo, predvsem za mlade, še ne uveljavljene avtorje, ki zgolj od honorarjev ne morejo preživeti na gospodarsko omejenem literarnem trgu v slovenskem kulturnem prostoru.

Cilje na področju založništva lahko na kratko strnemo takole:

- a) uveljavitev večletne neposredne finančne podpore za priznane slovenske pisatelje nekomercialne literature;
- b) uveljavitev štipendijske politike, s posebnim ozirom na perspektivne mlade, a še

- ne uveljavljene pisatelje, pesnike, dramatike in prevajalce;
- c) institucionalizirati knjižnično nadomestilo za izposajo knjig slovenskih avtorjev v sistemu javnih knjižnic, z odvajanjem finančnih sredstev proračunskega sklada iz sredstev, ki jih država zbere iz DDV na prodajo knjig (40%);
 - d) povečati obseg finančnih sredstev, ki so namenjena neposredno založbam, bodisi za objavo določenega knjižnega naslova, revije ali pa večletnih zahtevnejših založniških projektov in stalnih knjižnih zbirk;
 - e) zvišati število letno prodanih knjig na prebivalca za 25%;
 - f) dolgoročno povečati povprečno naklado leposlovne in humanistične ter ustrezne prevodne literature na 700, revijalnih publikacij pa na 500 izvodov.
 - g) promocija slovenske literarne umetnosti v mednarodnem prostoru; vzpostavitev celovitega programa prevajanja slovenskih avtorjev v tuje jezike, ter financiranje udeležbe slovenskih pisateljev in pesnikov na mednarodnih festivalih;
 - h) subvencioniranje neodvisnih knjigarn, ki živijo predvsem od prodaje neprofitnih literarnih del, z namenom enakomerne razpršenosti knjigarniške mreže in izboljšanja knjigarniškega kadra;
 - i) vzpostavitev literarne in prevajalske hiše, v kateri bi v skladu s posebnim programom bivali in ustvarjali tako slovenski pisatelji kakor tudi gostujoči prevajalci slovenske literature in humanistike v tuje jezike;

3.3. Uprizoritvene umetnosti in podporne dejavnosti

Mrežo izvajalcev uprizoritvenih umetnosti sestavljajo veliki javni zavodi (SNG Drama Ljubljana, SNG Drama Maribor, PDG Nova Gorica ipd.), na drugi strani pa množica avtonomnih izvajalcev, ki so zbrani pod okriljem nevladnih organizacij (Gledališče Glej, Plesni Teater Ljubljana, Mini teater ipd.) in manjših zavodov z do 10 zaposlenimi. Gre za razvejeno mrežo ustvarjalcev in organizacij, ki razmeroma enakomerno pokrivajo slovenski kulturni prostor. Izjema so nevladne organizacije, za katere velja, da so pretežno locirane v Ljubljani. Slednje predstavlja poseben problem, saj nevladne organizacije zaenkrat niso predmet programskega financiranja, kar pomeni, da se soočajo s hudimi prostorskimi in administrativnimi stiskami. Nevladne

organizacije le težka, če sploh, lahko enakopravno tekmujejo za koprodukcijska sredstva z velikimi javnimi zavodi. Slabost le-teh pa je, da za svoje delovanje potrebujejo znatna sredstva, predvsem za vzdrževanje tehničnega in administrativnega osebja ter zlasti igralcev, da stroškov za vzdrževanje stavb sploh ne omenjamo posebej. Večina osebja je v rednem delovnem razmerju za nedoločen čas, s tem pa sredstva za osebni dohodek občutno krnijo obseg sredstev, ki so namenjena produkciji uprizoritvenega programa. Drugi pereči problem je povezan z možnostmi za izobraževanje za poklice v kulturi. Omenimo le prostorsko stisko Akademije za gledališče, radio, film in televizijo (AGRFT), prizadevanja lutkarjev za institucionalizacijo poučevanja lutkarskih veščin in nepokritost na področju visokošolskih programov za sodobni ples, hkrati pa je na področju uprizoritvenih umetnosti mogoče zaznati pomanjkanje kvalitetnega upravljalkega kadra. Področje uprizoritvenih umetnosti vsekakor je tisti del kulturne produkcije na Slovenskem, ki si zasluži državno pomoč. V tem kontekstu je treba poudariti, da imamo v zadnjem desetletju opravka s povečanim zanimanjem kulturne javnosti: obisk v gledališčih se je iz povprečja 428.503 gledalcev v letih 1993-97 povzpел kar na 701.195 gledalcev v letu 2001, čeprav s tem izkoriščenost še ni popolna, saj se zasedenost dvoran giblje med 75% in 90%.

Cilje na področju uprizoritvene kulture lahko strnemo takole:

- a) potrebno je povečati izrabo razpoložljivih sredstev v javnih zavodih, predvsem z višjo stopnjo fleksibilnosti delovne sile in z boljšo izrabo razpoložljive infrastrukture;
- b) doseči rešitev prostorske stiske AGRFT, pri čemer je potrebno upoštevati tudi izobraževanje lutkarjev;
- c) povečati kooperacijo med javnimi zavodi in nevladnimi organizacijami, ustanoviti center nevladnih organizacij, ki jim bo omogočal tekmovanje z velikimi javnimi zavodi;
- č) povečati stopnjo medresorskega sodelovanja;
- d) z boljšo geografsko razporejenostjo ponudbe nevladnih organizacij povečati demoratični dostop do virov kulturnih storitev in dobrin;
- e) uvesti dodatne programe spodbujanja mednarodne izmenjave in koprodukcije, zlasti z ozirom na tiste posameznike in organizacije, ki pridobivajo sredstva iz

evropskih javnih razpisov in skladov;

- f) bolj učinkovito izrabiti obstoječe in razviti nove pedagoške programe v okviru velikih javnih zavodov, saj podatki kažejo, da dijaki in študenti, ki jim je v času študija omogočen cenejši, tj. abonmajski dostop do uprizoritvenih umetnosti, tudi kasneje, ko se zaposlijo, ostajajo zvesta publika;
- g) povečati delež tistih abonmajskih programov, ki so namenjeni mlajši populaciji;
- h) oblikovati delovne štipendije za uveljavljene umetnike in mlade, ki izkazujejo ustvarjalni talent.

3.4. Glasbene umetnosti in podporne dejavnosti

V slovenskem prostoru se je uveljavila zelo visoka raven in raznovrstnost glasbene kulture. Brez dvoma je sedanje stanje tudi posledica visoko razvitega in razvejanega glasbenega šolstva, predvsem na nivoju osnovnih in srednjih šol. Kljub glasbeni akademiji odhaja veliko število glasbenih ustvarjalcev in poustvarjalcev na specializacijo v tujino. Velika je tudi gostota ljubiteljske dejavnosti na področju glasbe, zlasti v sferi popularne in mladinske glasbene produkcije. Temu primerno se je od leta 1995 do 2002 delež, ki ga slovenska država namenja financiranju popularne glasbene kulture, povečal z 12,5 % na 23,5 %. Takšna slika pa ne more biti popolna, če hkrati nismo pozorni tudi na povpraševanje po kvalitetni glasbeni ponudbi. Da gre za pomemben gospodarski dejavnik, kažeta tudi obseg sredstev, ki jih gospodinjstva namenjajo za obiske glasbenih prireditev (3,4% v letu 2000) in potrošnja sodobnih nosilcev glasbe (5% družinskega proračuna za nakup zgoščenk v letu 2000). Oboje skupaj proizvaja visoko stopnjo razpršenosti glasbenega ustvarjanja in povpraševanja v slovenskem prostoru, kar se kaže tudi v razpršenosti nevladnih organizacij in zavodov. Slabša je podoba javnih zavodov, ki se osredotočajo predvsem v dveh ali treh velikih mestih. Prav tako je zaskrbljujoča zaprtost navzven in razprtost navznoter. Tuji glasbeni vplivi si namreč z relativno lahkoto utirajo pot v slovenski prostor, medtem ko za uveljavitev slovenskih ustvarjalcev in poustvarjalcev v mednarodnih razmerah ni bilo storjenega dovolj. Neurejen je tudi status avtorskih, izvajalskih in mehanskih pravic. Glede subvencioniranja vlada občuten razmik med t.i. visoko in popularno glasbeno kulturo. Prav tako se kaže pomanjkanje majhnih založb, katerih

osnovna naloga bi bila izdajanje nekomercialnih glasbenih del. Slabo je urejeno področje davčnih olajšav za sponzorska vlaganja v glasbene dejavnosti, strokovno raziskovanje pa je šibko, s čimer sta posledično slabo razviti glasbena publicistika in glasbena kritika.

Cilje na področju glasbene produkcije in potrošnje lahko strnemo takole:

- a) doseči pravno spoštovanje in nadzor avtorskih, izvajalskih in mehanskih pravic;
- b) zvišati stopnjo promocije slovenske glasbe in glasbenikov v svetu in tudi doma;
- c) povečati delež slovenske glasbe v programih javnih zavodov, katerih ustanoviteljica je država;
- č) izboljšanje infrastrukturnih pogojev za delo izvajalcev in poizvajalcev; tj. materialna obnova in programska sprememba namembnosti nekaterih dotrajanih objektov in ureditev/izgraditev prostorov, v celoti namenjenih mladinski glasbeni kulturi (postavitev Centra sodobnih umetnosti, bivši Kino Šiška, Ljubljana);
- d) povečati stopnjo subvencij, namenjenih neprofitni glasbeni produkciji;
- e) z uvedbo instituta rezidenčnih glasbenikov izboljšati delovne pogoje individualnih vrhunskih ustvarjalcev;
- f) izšolati večje število vodilnih kadrov za poslovanje v neprofitnih javnih kulturnih zavodih, z namenom izboljšanja kvalitete poslovanja in politike sponzoriranja in donatorstva;
- g) povečati dostopnost glasbenih prireditev v slovenskem kulturnem prostoru;
- h) izboljšati tehnološke pogoje za delo v SNG Opera in balet-Ljubljana.

3.5. Vizualne umetnosti in podporne dejavnosti

Na področju vizualnih umetnosti in kulture imamo opravka z velikim številom individualnih ustvarjalcev, ki se s svojimi deli udeležujejo tudi dogajanj v mednarodnem likovnem prostoru. Ustvarjalne skupine, čeprav obstajajo, so praviloma redkost, mogoče pa je govoriti o konceptualno in časovno omejenih skupinskih projektih. Za mrežo kulturnih izvajalcev lahko rečemo, da je dobro razvita in bolj ali manj enakomerno pokriva skupen slovenski kulturni prostor. Žal so muzeji in galerije

razmeroma slabo obiskane, deloma tudi na račun odsotnosti skupnega programa javne prepoznavnosti. Vseeno se je v zadnjih letih obisk nekoliko povečal. V absolutnih številkah se je število razstavnih projektov sicer zmanjšalo, a deloma tudi na račun višje kvalitete in daljšega trajanja. Trg z umetninami, izdelki oblikovanja in drugimi vizualnimi storitvami je še razmeroma neurejen. Omeniti kaže občasne kršitve avtorskega prava in dejansko precej nižje honorarje, kot pa jih s svojim cenovnikom oblikuje Avtorska agencija. Ne glede na to, če že ne prav zaradi tega, pa od začetka devetdesetih let zaznamo vznik in postopen razvoj novega tipa galerije, ki je namenjen predvsem ekonomski prodaji umetnin in manj krepitvi umetnikovega simboličnega kapitala. V primeru galerijske in deloma muzejske dejavnosti gre še za en problem, saj dejavnost terja velike investicije v tehnična sredstva in prostore. Ker sredstev za to ni nikoli dovolj, je tehnična opremljenost galerij in muzejev pičla, pa tudi prostori so slabo vzdrževani. Zbirke so pogosto neurejene oziroma pomanjkljivo opremljene. Pri avtorskih pravicah in naslednem pravu pa smo šele na začetku dolgotrajnega procesa urejanja zadev.

Cilje na področju vizualnih umetnosti in kultur lahko strnemo takole:

- a) dokončno "pokriti" slovenski kulturni prostor z galerijami in muzeji, saj obstaja še nekaj belin, predvsem na Gorenjskem in Primorskem, kjer imamo opravka tudi s težavami pri doseganju ustrezne kadrovske zasedenosti;
- b) identificirati in sistematizirati razpoložljive pedagoške potenciale, predvsem v navezavi z Ministrstvom za šolstvo, znanost in šport in z usmerjenostjo na osnovnošolsko in srednješolsko populacijo;
- c) uvesti programe za popularizacijo vizualnih umetnosti in povečati število obiskovalcev;
- č) izboljšati racionalizacijo porabljenih finančnih sredstev, za kar je potrebno doseči tudi višjo stopnjo koordinacije med regionalnimi ustanovami;
- d) vzpostaviti ustrezno dokumentiranje in evidentiranje sodobne vizualne produkcije;
- e) zagotoviti in tehnično ustrezno opremiti prostore, kot so ateljeji ter laboratoriji (npr. Rožna dolina, Ljubljana), ki bi bili namenjeni izključno delovanju rezidenčnih in gostujočih umetnikov na področju sodobnih vizualnih umetnosti;
- f) ustanovitev Muzeja sodobne umetnosti (Metelkova, Ljubljana);

3.6. Intermedijske kulture

Za področje intermedijskih umetnosti sta značilnosti dve lastnosti. Gre za "mlado" obliko umetnosti in z njo povezano kulturo. Zato ni čudno, da so sredstva, ki jih intermedijski umetnosti namenja Ministrstvo za kulturo, v primerjavi z nekaterimi preostalimi segmenti slovenske kulturne proukcije, majhna (v letu 2001 je šlo za 35.870.000 SIT), skorajda simbolična. V skladu s takim stanjem je mogoče pričakovati njihovo majhno razvitost ob hkratnem visokem in še ne celovito izkoriščenem izraznem potencialu. Intermedijske umetnosti in kulture so po definiciji vpete v globalne strukture medmrežja. Prav zato prepoznavnosti nekaterih slovenskih intermedijskih umetnikov po svetu ni samo lažje doseči, ampak je celo zelo visoka (glej na primer <http://www.blak.free.uni-lj.si>). Vsekakor gre za področje umetniškega izraza, katerega čas v pravem pomenu šele prihaja. Negativni vidiki razvoja tega področja so sledeči. Umetniško delo intermedijskih umetnikov je zaradi narave njihove tehnologije bolj ali manj težje dostopno, saj je vezano na potrošnikov dostop do strojne opreme. Zaradi splošnega, ne dovolj razvitega stanja informacijske tehnologije na področju Slovenije pa je dostop do umetniških del intermedijskih umetnikov še težji. A takšnih težav ni mogoče zaslediti zgolj v kulturni potrošnji, ampak tudi v kulturni produkciji. Predvsem gre za slabe prostorske pogoje za delo. Nizka stopnja informacijske družbe pa ima še eno slabost. Je razlog za skromno medijsko odmevnost intermedijskih dogodkov, zato le-ti niso pretirano privlačni za gospodarske sponzorje in pokrovitelje. Prav zato v zadnjem obdobju ni bilo znatnejših vlaganj v ta važen segment sodobne kulturne produkcije. Festivalna dejavnost je po obsegu omejena, predvsem na festival Break 21. Med centri za intermedijsko umetnost so v Sloveniji opazni predvsem predvsem Kibla (Maribor), Kiberpipa in Ljudmila (Ljubljana), ter Pina (Koper).

Cilje na področju intermedijske kulture lahko strnemo takole:

- a) ustvarjalcem na področju intermediarnih umetnosti zagotoviti boljše delovne pogoje, kar bi lahko dosegli le ob vzpostavitvi multimedijske mreže večjega števila multimedijskih centrov;
- b) opredeliti kriterije, na podlagi katerih bi bilo mogoče pridobiti status rezidenčnega umetnika;

- c) zagotoviti kontinuirano finančno podporo za projekte na področju intermediarne umetnosti, na podlagi katerih bi lahko pogodbeno zaposlili ustrezno usposobljene kadre;
- č) s povečanjem uporabe informacijske tehnologije v širši populaciji zagotoviti boljše pogoje za kulturno potrošnjo intermediarnih umetniških del;

3.7. Film, mediji in avdiovizualna kultura

Stanje na področju filma, medijev in audiovizualne kulture kaže dve bistveni značilnosti. Na eni strani imamo v Sloveniji opraviti z razmeroma velikim ustvarjalnim potencialom filmskih delavcev, ki se še posebej v zadnjih letih intenzivno vključujejo v mednarodni filmski prostor, kjer dobivajo priznanja za svoje delo. Gledalci se vračajo k slovenskemu filmu, saj je mogoče opaziti povečanje zanimanja za domačo filmsko produkcijo. Le-ta pa je omejena z majhnostjo javnih finančnih sredstev (Filmski sklad), ob katerih zaradi odsotnosti davčnih olajšav za gospodarska vlaganja ni dodatne podpore zasebnega kapitala. Z drugimi besedami, slovenska filmska produkcija je po definiciji nizkoprorračunska. Po drugi strani pa uspeva obratovanje kinodvoran. Po nekaterih ocenah se samo promet od prodanih vstopnic na leto v vseh slovenskih kinematografih za obdobje 2000-2001 giblje okrog 1.800.000.000 SIT. V zadnjih letih so pozitivni tudi premiki v smeri t.i.art kina, pri čemer ima važno vlogo Kinoteka in Filmski arhiv, ki poleg sicer omejene distribucije skrbita tudi za ohranjanje filmske dediščine. Kot pozitivno stran državnih vlaganj v filmsko produkcijo je mogoče izpostaviti Filmski sklad in studio Viba film. Le-ta igra ima pomembno funkcijo, saj zagotavlja scensko tehniko in gradbeno-scenski servis, vso potrebno filmsko snemalno tehniko in svetlobni park, ter prostorske kapacitete za snemanje v studiu. Sredstva, ki jih producentom uspe zbrati, praviloma ne zadoščajo za povečane apetite filmske produkcije, kar se kaže v premajhnem številu posnetih filmskih projektov, še zlasti tistih, ki bi bili v skladu z mednarodnimi standardi kvalificirani kot koprodukcijski. V letih od 1995 do leta 2001 se je realiziralo le 5 mednarodnih koprodukcij. Poseben problem je že vrsto let AGRFT, ki se poleg finančnih otepa tudi s prostorskimi težavami. Prostorska stiska onemogoča uvajanje novih študijskih programov, mnogi študenti pa morajo zaradi tega na specializacijski

študij odhajati v tujino, od kjer se zaradi neurejenih delovnih razmerov v Sloveniji redko vračajo, človeški kapital pa gre z vidika slovenskega kulturnega prostora v izgubo. Od začetka devedesetih let se RTV kot nacionalna ustanova sooča z vse močnejšo zasebno konkurenco, predvsem s POP TV, s katero tekmuje za oglaševalski "kolač". Kljub proračunskim sredstvom je RTV nenehno v rdečih številkah. Po drugi strani pa se vodstvu pogosto očita, da s povečevanjem oglasnega prostora neustrezno komercializira javno televizijo, katere program mora omogočati prostor za nekomercialne projekte, ki so v nacionalnem interesu. Drugi, nič manjši očitek je treba usmeriti na spolitizirani Svet RTV, preko katerega naj bi nekatere politične elite neupravičeno narekovale delo na RTV Ljubljana.

Cilje na področju filma, medijev in avdiovizualne kulture lahko na kratko strnemo takole:

- a) finančno spodbujanje nekomercialne filmske produkcije;
- b) rešitev prostorske in finančne stiske na AGRFT, predvsem v smislu njegove preselitve v ustrežnejše prostore in vpeljevanja novih študijskih programov s poudarkom na specialističnih študijih;
- c) okrepitev adiministrativne, logistične in finančne podpore za tiste oblike slovenske filmske produkcije, ki meri na pridobitev različnih virov mednarodnega financiranja in koprodukcije;
- č) okrepiti mednarodno promocijo in distribucijo slovenskega filma;
- d) izboljšati materialne pogoje filmske produkcije, predvsem z vlaganjem v posodobitev tehnične baze v okviru Javnega zavoda filmski studio Viba film;
- e) sprejeti Zakon o filmu;
- f) spodbujati medijski pluralizem;
- g) preoblikovati delovanje javne radiotelevizije (Ljubljana, Maribor, Koper);

3.8. Slovenci zunaj Republike Slovenije

Področje slovenske kulturne produkcije in dediščine zunaj meja slovenske države je zaradi potreb po ohranjanju slovenske narodne identitete zelo važno. Glede na majhnost slovenske populacije imamo opravka z visoko stopnjo razpršenosti po vsem

svetu. Za Slovence v zamejstvu in v izseljenstvu velja razmeroma visoka stopnja samoorganiziranosti v obliki društev, katerih zaviralni dejavnik za celovitost javnega nastopa pa je njihova politična diferenciacija. Eden od problemov zlasti za prekomorske Slovence je tudi zmanjševanje članstva, saj novih migrantov ni, druga, še posebej tretja generacija priseljencev pa se je v veliki meri že asimilirala v novo kulturno okolje. Od začetkov devedesetih let dalje lahko govorimo tudi o novi kategoriji Slovencev. To so vsi tisti, ki so po razkroju Jugoslavije ostali v drugih republikah bivše skupne države. Navzlic temu se ocenjuje, da je organizacijska pokritost, kakor jo prakticira Slovenska izseljenska matica, razmeroma zadovoljiva. Čeprav razpolagajo z nekaterimi sredstvi, pa slovenska društva večinoma ne bi mogla delovati brez finančne podpore in prostovoljnega dela posameznih angažiranih članov skupnosti. Seveda pa je zaradi razpršenosti po vsem svetu krovno organiziranje posameznih organizacij razmeroma težavno. Pomanjkljivo je tudi obdelana slovenska kulturna dediščina, ki je nastajala zunaj Slovenije. Vendar je prav v delovanju Slovencev izven meja RS skrit še neizrabljeni potencial: sodelovanje med matično državo in organiziranimi slovenskimi ustanovami izven RS lahko namreč označimo kot svojevrstno mednarodno sodelovanje, četudi so dosedanje mednarodne koprodukcije te vrste omejene na stike v zamejskem področju.

Cilje na področju kulture Slovencev izven RS lahko strnemo takole:

- a) podpirati ohranjanje in krepiti kontinuiteto slovenske narodne identitete in kulture zunaj meja RS;
- b) ohraniti slovenščino v slovenskih skupnostih, še posebej pri čezmorskih Slovencih, ki so zlasti dovzetni za asimilacijo v kulturno in družbeno okolje držav, katerih državljani so;
- c) zagotoviti nemoteno delovanje Slovenskega stalnega gledališča v Trstu in podobnih ustanov v zamejstvu;
- č) povečati možnosti za iskanje stikov in integracijskih možnosti s Slovenci na področju bivše Jugoslavije;
- d) povečati stopnjo povezovanja zamejskih Slovencev po vstopu RS v EU z mehanizmi in ustanovami kulturne produkcije v RS;
- e) izvajanje javne službe na področju kulturne dediščine in arhivov v zamejstvu;

- f) spodbujati kulturno dejavnost pripadnikov druge in tretje generacije Slovencev zunaj RS;
- g) identifikacija pomembnih umetniških in kulturnih dosežkov Slovencev zunaj RS in njihova integracija v skupni kulturni prostor;
- h) povezovanje kulturne ustvarjalnosti z drugimi sferami (gospodarstvo, turizem, šport) ter povečanje možnosti za vključevanje ustvarjalnih potencialov Slovencev zunaj RS v celovito promocijo slovenske kulture v mednarodnem okolju.

3.9. Kulture etničnih manjšin

V Sloveniji imamo poleg prevladujoče slovenske kulture opraviti še z dvema manjšinama, madžarsko in italijansko, in z romsko skupnostjo, ki je v smislu strnjene naseljenosti prostorsko omejena. Tu je še niz "novih" etničnih skupnosti, ki zaenkrat delujejo predvsem v obliki društev. Te skupnosti so na področju RS nastale kot posledica migracijskih tokov, predvsem v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, bolj javno dejavne pa so v prvi polovici devetdesetih let postale zaradi velikega števila beguncev in azilantov, ki so se v RS zatekli pred vojnami v Bosni in Hercegovini ter na Hrvaškem. V zadnjem času smo priča burni politični razpravi v zvezi z t.i. 'izbrisanimi'. To naj bi bili vsi tisti posamezniki, ki so kmalu po osamosvojitvi Slovenije izgubili pravico do stalnega prebivališča, kar je pri mnogih vodilo k neizpolnjevanju pogojev za pridobitev slovenskega državljanstva. Takšnih 'apatridov' naj bi bilo po nekaterih izračunih okrog 18.000. Sicer pa Slovenija vodi poseben manjšinski program, katerega cilj je spodbudno delovati na ohranjanje posebnih kulturnih identitet. Vseeno je v tem kontekstu treba opozoriti, da mednarodni opazovalci manjšinskim programom RS pogosto očitajo malomarnost in restriktivnost, ki izhaja iz tradicionalnega razumevanja in pravnega varstva avtohtonih etničnih manjšin (italijanske in madžarske). Zasledimo lahko tudi povečano izražanje potreb novih etničnih manjšin po spremembi v strategiji obravnave te problematike, predvsem na Ministrstvu za kulturo, s čimer je mišljena predvsem prerazporeditev sredstev, namenjenih manjšinam v Sloveniji.

Cilje na področju uveljavljanja kulture etničnih manjšin lahko strnemo takole:

- a) zagotavljanje uresničevanja kulturnih potreb vseh etničnih manjšin na področju RS, to pa z namenom uveljavljanja in ohranjanja njihovih specifičnih identitet;
- b) zagotoviti dostopnost celostnih informacij v zvezi s kulturnim delovanjem manjšinskih skupnosti;
- c) spodbujanje integracijskih procesov manjšinskih in etničnih skupnosti, a le kot oblika preprečevanja njihove družbene marginalizacije in segregacije;
- č) izboljšanje medresorskega delovanja;
- d) krepitev zavesti o kulturnem pluralizmu, še posebej pri prevladujoči etnično slovenski populaciji, to pa z namenom preprečevanja ksenofobije;
- e) povečanje deleža vsebin z etnično tematiko pri izvajalcih javnih kulturnih programov;
- f) povečanje financiranja manjšinskih programov, predvsem tistih, ki imajo podporo lokalnih skupnosti;

3.10. Ljubiteljska kulturna dejavnost

Na področju ljubiteljske kulture obstaja dobro razvita mreža lokalnih organizacij s kadrom, ki ima žlahtno tradicijo in funkcionalne izkušnje. Od leta 1995 jo opredeljuje Zakon o Skladu, tisti del mreže, ki je pomemben za nacionalni kulturni program, pa deluje pod okriljem Zveze kulturnih organizacij Slovenije. Dejansko pa je prepletenost državnega in lokalnega nivoja skoraj neprepoznava, čeprav je za njeno delovanje bistvena. Mreža se deloma financira iz državnega proračuna, v znatni meri pa tudi iz občinskih proračunov in sredstev lokalnih skupnosti, medtem ko uspe nekaj sredstev za delovanje zbrati s pomočjo sponzorjev in donatorjev. Prostorski pogoji za delo pa kljub temu niso idealni, saj je vseh sredstev premalo, da bi bilo mogoče v celoti izpeljati zastavljene programe. Zato je ljubiteljska dejavnost na Slovenskem pogosto usmerjena predvsem k ohranjanju obstoječega kulturnega standarda. Poslabšanje pogojev dela se je v prvi polovici devedesetih let kazalo tudi v praktični prepolovitvi članstva v ljubiteljskih društvih, ki je svoje dno doseglo pri številki 50.000 v letu 1996, kasneje pa se je številka zopet dvignila na 79.000 in sicer leta 2001. Kar polovica registriranih društev se ukvarja s glasbeno dejavnostjo, bodisi vokalno bodisi instrumentalno. Fleksibilnost obstoječih kadrov je slaba, njihov izbor v

pretežno poteka v lokalnem okolju. Mednarodno sodelovanje sicer poteka, a v hudo omejeni obliki. Navzlic temu je treba reči, da je ljubiteljska kultura nadvse pomembna, saj posameznikom omogoča kvalitetnejše preživljanje prostega časa, kulturno ustvarjalnost in poustvarjalnost, kulturno vzgojo in izobraževanje ter demokratično dostopnost kulturnih vrednot.

Cilje na področju ljubiteljske kulture lahko na kratko strnemo takole:

- a) postopno dopolnjevanje prostorskih zmogljivosti in dokončanje postavitve informacijskega komunikacijskega sistema društev in Sklada;
- b) v okviru financiranja zagotoviti dodatna sredstva za ljubiteljsko dejavnost s posebnim ozirom na davčno politiko stimuliranja za pridobivanje izvenproračunskih (sponzorskih in donatorskih) sredstev;
- c) doseči smotrnejše upravljanje z obstoječimi kadri in sredstvi;
- č) spodbujanje dostopnosti kulturnega ustvarjanja in uporabe kulturnih dobrin čim širšim slojem prebivalstva.

3.11. Kulturna dediščina in arhivsko gradivo

Kot smo že ugotovili, je varovanje in skrb za kulturno dediščino bistvenega pomena za ohranjanje narodne in nacionalne identitete. V Sloveniji imamo muzejsko in arhivsko mrežo dobro razvito, financira pa se večinsko iz državnega proračuna. Seveda pri tem v omejenem smislu sodelujejo tudi lokalne skupnosti. Večina sredstev pa je namenjena obnavljanju in rekonstrukciji kulturne dediščine. Informacijsko in komunikacijsko tehnologijo v muzejih in arhivih uporabljajo, a je med seboj zaenkrat še razmeroma skromno povezana. Na tem področju obstajajo tudi nekatere zakonske neuskkljenosti in nedorečenosti, kar dodatno otežkoča izvajanje varovanja kulturne dediščine. Kljub temu je kadrovska zasedba relativno ugodna, čeprav ne idealna. V tem kontekstu se kot bistveni problem kaže predvsem statičnost in visoka povprečna starost. Medtem ko mednarodno sodelovanje obstaja, pa manjka učinkovito povezovanje med slovenskimi strokovnjaki, ki že delujejo v mednarodnih forumih. Tako še vedno zaznavamo premajhno število vpisov slovenske kulturne dediščine na svetovne sezname. Dobra stran pa je ta, da se število muzejskih obiskovalcev veča in

da se na nekaterih območjih povečuje interes turističnega gospodarstva za vključevanje kulturne dediščine v turistično ponudbo. A obiskovalcev posebej ne privlačijo stalne zbirke, bolj pa novosti, pri čemer bi vzgojni vidiki programov morali povezovati oboje. Kljub temu se slovenski muzeji lahko pohvalijo z nekaj nagradami svetovnega ranga. Prostorska stiska je poseben problem, saj so ponekod depoji že povsem polni, zato ni mogoče poskrbeti za vse gradivo, ki pa neprestano priteka.

Cilje na področju kulturne dediščine in arhivskega gradiva lahko na kratko strnemo takole:

- a) dolgoročna skrb za kulturno dediščino v skupnem slovenskem kulturnem prostoru s posebnim ozirom na vzgojnih programih;
- b) dostopnost kulturne dediščine čim večjemu številu ljudi širom Slovenije;
- c) pomen kulturne dediščine učvrstiti v kurikulumu osnovnošolskega izobraževanja;
- č) oblikovati davčno stimulatívno okolje za vlaganje gospodarskih subjektov v programe ustanov kulturne dediščine;
- d) izoblikovanje strategij trženja kulturne dediščine navznoter in navzven, z dvojnim namenom krepitve državljske samozavesti in prepoznavnosti Slovenije v mednarodnem prostoru;
- e) razvoj strokovno, organizacijsko in informacijsko učinkovite službe za ohranjanje dediščine ter tesnejše povezovanje z institucijami na lokalnem nivoju;
- f) vzpostavitev enotnega registra kulturne dediščine na področju Slovenije, ki bi vseboval tudi tisto slovensko kulturno dediščino, ki nastaja zunaj meja RS;

4. Matrika razvojnih problemov strategije kulturnega razvoja Slovenije

TEMATSKI SKLOP: Nacionalna identiteta in kultura						
Razvojni problem	Vsebinska opredelitev ciljev	Kvantifikacija ciljev	Dolgoročne usmeritve za doseg ciljev (10-letni horizont)	Konkretni kratkoročni ukrepi za doseg ciljev (2-letni horizont)	Nosilec ukrepa	Rokovnik
št. 1	ohranjanje in spodbujanje kulturnega pluralizma	-	vzgoja in izobraževanje za pluralnost medijev v šolah	sprejetje zakona o javni rabi slovenskega jezika in uskladitev zakonodaje o njegovi rabi na gospodarskem področju evalvacija učinkov sprejete zakonodaje na pluralnost medijev in raznolikosti na področju avdiovizualne kulture	MK MŠZŠ	
št. 2	spodbujanje integracijskih procesov etničnih manjšin	-	doseganje raznolikosti vsebin v programih javnih zavodov s poudarkom na etnične vsebine	povečanje deleža manjšinskih programov, ki jih finančno podpirajo lokalne skupnosti in državni proračun zagotavljanje celostnih informacij o položaju in delovanju manjšinskih organizacij v Sloveniji	MK	
št. 3	razvijanje intergacijskih potencialov s Slovenci zunaj RS	-	evidentiranje arhivskega gradiva pri slovenskih skupnostih zunaj RS kontinuirana skrb za jezikovno izobraževanje izdajanje izseljeniške literature identifikacija najvidnejših kulturnih dosežkov Slovencev izven RS	ustanovitev Foruma slovanskih kultur v Sloveniji	MK MZZ SIK	
št. 4	promocija slovenske kulture po svetu	-	ratifikacija mednarodnih sporazumov na področju kulturne dediščine zagotoviti dodatna sredstva za promocija slovenske knjige v tujini preko prevajanja slovenskih avtorjev spodbujati mednarodno izmenjavo in koprodukcijo na področju urpizoritvenih umetnosti in filma	oblikovanje medresorske strokovne komisije komisije, ki bo obravnavala program promocije oblikovanje posebne namenske postavke za kulturne programe promocije slovenske kulture v tujini vzpostavitev dveh ataljejev za slovenske umetnike v dveh evropskih prestolnicah	MK MZZ GZS FS MMGT PD UVI	

št. 5	izraba pedagoškega potenciala kulture	-	povečanje deleža programov, ki so namenjeni mlajšemu občinstvu in oblikovanje drugih ciljnih občinstev organizirati dolgotrajnejšo promocijo bralne kulture v okviru šol usposobitev večjega števila managerskega kadra, usposobljenega za vodenje javnih kulturnih ustanov	dijakom in študentom omogočiti kompleksen program cenejših (abonmajskih) vstopnic za različne kulturne prireditve uvedba štipendij za deficitarne poklice v kulturi uvedba podiplomskega študija kulturnega managementa in kulturne politike	MŠZŠ FDV	
št. 6	izraba razpoložljivih sredstev v javnih zavodih	-	postopno odpiranje kadrovske strukture zaposlenih v javnih zavodih v smeri njihove večje mobilnosti povečati število zunanjih sodelavcev javnih zavodov dolgoročno znanjšanje deleža finančnih sredstev javnih zavodov za plače dolgoročno obnavljanje tehničnih zmogljivosti	višja stopnja racionalne izrabe obstoječih tehničnih kapacitet v javnih zavodih višja stopnja racionalne 'izrabe' obstoječe kadrovske zasedbe javnih zavodov	posamični javni zavodi	
št. 7	prostorske razsežnosti v javnih zavodih	-	povečati stopnjo investiranja lokalnih skupnosti in države v zagotovitev prostorskih pogojev za izvajanje različnih kulturnih dejavnosti zgraditi Center sodobnih umetnosti (bivši Kino Šiška, LJ) investicija v obnovo SNG Drame Ljubljana investicija v prizidek z nadomestno dvorano s pripadajočo tehnologijo ter izboljšanje akustičnih in tehničnih pogojev stare dvorane gradnja NUK	doseči rešitev prostorske stiske, ki pesti AGRFT	MK MŠZŠ lokalne skupnosti	
št. 8	sodelovanje javnih zavodov z nevladnimi organizacijami	-	sistemske urediti podporo sodelovanja med javnimi in nevladnimi organizacijami	koordinacija v novem Centru sodobnih umetnosti povečati delež sodelovana za 10 % v obliki koprodukcij	MK MŠZŠ	

št. 9	medresorsko sodelovanje javnih zavodov	-	oblikovanje enotne vladne politike na področju knjige uveljavitev Restavratorskega centra RS kot koordinatorja restavratorske dejavnosti	povečati stopnjo medresorskega sodelovanja za področje uprizoritvenih umetnosti statusno preoblikovanje Javnega zavoda Filmski studio Viba film	MK RC RS	
št. 10	ustvarjalci in poustvarjalci	-	vzpodbuditi nastanek 12 medijskih centrov povezanih v mrežo širom slovenije sprejeti ustrezno zakonodajo, ki bi spodbujala donatorstvo in sponzorstvo ureditev avtorskih in sorodstvenih pravic ter slednjega prava	vesti delovne štipendije za ustvarjalce uveljavitev davčnih olajšav za pravne osebe z namenom spodbujanja vlaganja v kulturo vesti stimulatívno davčno obravnavo dohodkov iz naslova umetniške ustvarjalnosti zagotoviti prednostni odkup del slovenskih avtorjev	MK ZKOS MŠZŠ	
št. 11	avtorske, izvajalske in mehanske pravice	-	sistemska in zakonska ureditev področja avtorskih pravic	izvajanje knjižničnega nadomestila	MK	
št. 12	ljubitelska kultura	-	načrtno spodbujanje lokalnih skupnosti, da zagotovijo pogoje za ljubiteljsko delovanje	vklučevanje lokalnih skupnosti v upravljanje s kadrovskimi viri	ZKOS lokalne skupnosti	
št. 13	dostopnost kulturne potrošnje	-	povečati dostopnost uprizoritvenih umetnosti potrošnikom skozi boljše geografsko razporejenost ponudbe, predvsem do produkcije in postprodukcije, ki nastaja v vrstah nevladnih organizacij povečati obisk v galerijah in razstaviščih za 30% povečanje nakupa knjižničnega gradiva za 20% razviti učinkovit sistem hranjenja elektronskega gradiva v obliki specialnega arhiva zvečati prodajo knjig per capita za 20% zagotoviti ustrezno finančno platformo za razvoj neodvisne knjigarniške mreže	uveljavljanje davčnih olajšav za fizične osebe, ki spodbujajo kulturno potrošnjo zagotoviti dodaten nakup računalniške, programske in komunikacijske opreme za splošne knjižnice spodbujati izvajanje gostovanj zunaj mesta nastanka produkcije (10%) vzpostavitev nacionalnega kulturnega portala	MLU lokalne skupnosti	

št. 14	arhiviranje narodove kulturne dediščine	-	vzpostavitev enotnega registra kulturne dediščine uvedba sistema licenc in koncesij zagotoviti ustrezne pogoje za varstvo arhivseha gradiva v prostorih nekdanje vojašnice na Roški ustanovitev Muzeja sodobne umetnosti na Metelkovi 22 poudariti vlogo dediščine pri gospodarskem razvoju obnova in oživljanje izbranih tipov kulturne dediščine (od gradov do tehniške dediščine)	izoblikovanje učinkovitega instrumenta obveznega knjižnega izvoda izvedba pilotnega projekta Škofja Loka v sklopu obnove mestnih jedr oživitev in obnova kobilarne Lipica	MK	

Opomba: Dveletni časovni horizont pomeni leti 2005-2006, desetletni pa obdobje do vključno 2013.

Legenda:

MK		Ministrstvo za kulturo RS
MZZ		Ministrstvo za zunanje zadeve RS
MŠZŠ		Ministrstvo za šolstvo znanost in šport RS
GZ		Gospodarska zbornica RS
MMGT		Ministrstvo za malo gospodarstvo in turizem RS
SEZ		Služba za evropske zadeve
FDV		Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani
RC RS		Restavratorski center RS
MLU		Ministrstvo za lokalno upravo RS
ZKOS		Zveza kulturnih organizacij Slovenije
FS		Filmski sklad
PD		Pisateljsko društvo Slovenije
UVI		Urad vlade za informiranje
SIK		Slovenski izseljeniški kongres

4.8.5. Literatura:

- Čopič, Vesna in Grega Tomc. "I. Nacionalno poročilo kulturni politiki v Sloveniji", v: Čopič, Vesna in Tomc, Grega ur. (1997). **Kulturna politika v Sloveniji**, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana
- Debeljak, Aleš (2003). "Evropska enotnost v razlikah in Slovenci", v: **Nacionalna identiteta in kultura**, Pagon, Neda (ur.), Institut za civilizacijo in kulturo
- Grilc, Uroš (ur.) (2002). **Analiza stanja na področju kulture in predlog prednostnih ciljev**, Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, Ljubljana
- Gržinič, Marina (1997). "Evropski mesec kulture – Ljubljana 97: od mikrozgodovine do globalnih vprašanj slovenske kulturne politike", *Časopis za kritiko znanosti*, vol. 25, št. 184
- Hren, Marko (1997). "EMK – Ljubljana 97: ob primeru Metelkove", *Časopis za kritiko znanosti*, vol. 25, št. 184
- Jančar, Drago (2003). "Kultura, gospodarstvo, nacionalni interes", v: **Nacionalna identiteta in kultura**, Pagon, Neda (ur.), Institut za civilizacijo in kulturo, Ljubljana
- Keane, John (1995). "Nations, Nationalism and European Citizens", v: Periwal, Sukumar (ur.). **Notions of Nationalism**, Central European University Press, Budapest
- Krpčič, Tomaž (2000). "Kulturna industrija: založništvo", v: Krpčič, Tomaž (ur.). **Kulturna industrija–raziskovalno poročilo**, Mirovni inštitut, Ljubljana
- Skupina avtorjev (1990). **National Cultural Policy in Sweden: Report of a European Group of Experts**, Council of Europe, Strasbourg
- Skupina avtorjev (1994). **Cultural Policy in Finland: National Report**, Council of Europe, Strasbourg
- Skupina avtorjev (1994). **Cultural Policy in Finland: Report by a Panel of European Examiners**, Council for Cultural Co-operation, Strasbourg
- Skupina avtorjev (1994). **Cultural Policy in the Neatherlands: National Report**, Culture Committee, Strasbourg
- Skupina avtorjev (1994). **Cultural Policy in the Neatherlands: Report of the Panel of European Experts**, Culture Committee, Strasbourg
- Skupina avtorjev (1996). **In from the Margins: A Contribution to the Debate on Culture and Development in Europe**, Council of Europe, Strasbourg
- Skupina avtorjev (2000). **Slovenski nacionalni kulturni program: predlog**, Nova

Revija, Ljubljana

-Skupina avtorjev (2004). **Resolucija o nacionalnem programu za kulturo 2004 – 2007**, Ministrstvo za kulturo, Ljubljana

-Skupina avtorjev (1990). **Swedish State Cultural Policy: A National Report**, Council of Europe, Strasbourg

-Tamir, Yael (1995). **Liberal Nationalism**, Princeton University Press, Princeton

-Tomc, Gregor in Bratko Bibič (2000). **Prostorska problematika kulturnih dejavnosti v Ljubljani**, Mirovni inštitut, Ljubljana

-Wimmer, Michael. "II. Kulturna politika v Sloveniji", v: Čopič, Vesna in Tomc, Gregor ur. (1997). **Kulturna politika v Sloveniji**, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana